(045.1)
3-3435
571.912.4 (119.72/.73 + 119.78)

GRAFHEUVELS UIT DEN STEEN- EN VROEGEN BRONSTIJD IN HET NUTTERVELD, BUURTSCHAP NUTTER, GEMEENTE DENEKAMP

DOOR

Dr C. C. W. J. HIJSZELER

Het feit, dat het perceel — in den volksmond 't Höveld" geheeten (uitspr. ö — fr. coeur) —, waarop een tweetal grafheuvels was gelegen, na korten tijd zou worden ontgonnen, deed ons besluiten het onderzoek ter hand te nemen.

Op ons verzoek gaf de eigenaar van het terrein, de Heer B. Rekers te Nutter, zijn toestemming voor een ontgraving, waarvoor wij hem hier nog openlijk onzen dank betuigen.

Ook thans verleende de Rijksdienst voor de Werkverruiming te 's Gravenhage zijn door ons zoo zeer gewaardeerde medewerking.

De Nederlandsche Heidemaatschappij te Arnhem werd opnieuw belast met de dagelijksche leiding van het graafwerk. Het was voor ons wederom een genoegen, dat de samenwerking met deze Maatschappij voornoemd, i.c. met den Heer W. van Putten, hoofdopzichter te Enschede, alsmede met den ploegbaas, den heer J. H. Koershuis te Ootmarsum, een prettige was. Het graafwerk werd in Juli 1942 verricht door 2-9 arbeiders uit de gem. Tubbergen.

De heeren Gerard van Haeften en J. S. Nieuwenhuis van Deltafilm stonden ons weer ter zijde als teekenaar resp. fotograaf. Voor hun velerlei bemoeiingen en het resultaat van hun werk zijn we hen ten zeerste dankbaar.

Ook deze keer mochten we weer de volle medewerking ondervinden van den heer mr. F. Florschütz, palaeontoloog te Velp, die voor ons verschillende grondmonsters pollenanalytisch heeft onderzocht. Door de loyale wijze, waar-

op hij de resultaten van zijn onderzoek te onzer beschikking stelde, heeft hij ons ten zeerste verplicht.

Algemeene situatie (Afb. 1 : a, b en c).

De beide heuvels, rechts van den landweg, die aftakkende van den zandweg Nutter—Oud-Ootmarsum naar de bronnen (Meerbekke) leidt, waren gelegen op het perceel heide, kadastraal bekend gemeente Denekamp, sectie A, nr. 2162, in de onmiddellijke nabijheid van de oude vlaskuilen [1]).

De zooeven genoemde bronnen vormen mede de voedingsaderen van de Springendaalsche beek, die ten noorden van de beide heuvels in west-oostelijke richting stroomt en uitmondt in de Dinkel.

Verscholen onder opgeschoten eiken- en berkenboschjes en enkele hoogoprijzende dennen wekten de beide tumuli den indruk, dat zij aan het oog van den schatgraver waren ontsnapt. Beide bezaten nog gedeeltelijk de gewone oppervlaktestructuren, gevormd door een humus-, een schierzand- en een oerzandlaag (Afb. 2 en 3).

De eigenaar van het terrein vertelde ons, dat bij het nagraven van konijnen in het N.N.O.-W.N.W. kwadrant van heuvel II (Afb. 1 : b en c) steenen te voorschijn waren gekomen. Deze mededeeling wekte bij ons het vermoeden, dat we hier wellicht weer te maken hadden met een steenkransheuvel of een derivaat daarvan, zooals we in Juli 1941 een fraai exemplaar hebben onderzocht in den Manderesch te Vasse, gemeente Tubbergen [2]).

Het onderzoek van beide heuvels vond weer volgens de zgn. kwadrantenmethode plaats. Het lag oorspronkelijk in onze bedoeling om van de beide tumuli, welke in elkaars onmiddellijke nabijheid waren gelegen, één lang, Noord-Zuid verloopend middenprofiel te laten staan en twee kleinere, die dit profiel op de hoogste toppen der heuvels loodrecht zouden kruisen. Wegens de aanwezigheid van boomwortels en enkele kuilen hebben we echter hiervan moeten afzien. Daarom verliepen de profielen, in plaats van naar de windstreken gericht, bij heuvel I N.O.-Z.W., resp. N.W.-Z.O., bij heuvel II N.N.O.-Z.Z.W., resp O.Z.O.-W.N.W. Het snijpunt van de profielen bij heuvel II viel samen met den hoogsten top van den tumulus. Deze lag, zooals later bleek, nogal excentrisch.

Heuvel I (Afb. 1, 2 en 4)

De ten opzichte van heuvel II iets noordelijk gelegen tumulus had een hoogte van 1.60 M. (top 61.60, zool 60.00 M. + N.A.P.) en een doorsnede van ongeveer 20 M.

Bij onderzoek bleek, dat de heuvel toch in het hart zwaar gewond was. Verschillende ingravingen hadden de oorspronkelijke lagen gedeeltelijk ge-

---

[1]) De kuilen, waarin het vlas werd gerot. Zie Afb. 1: c, Nr. 2032 en de ernaast en de ervoor liggende perceeltjes.

[2]) Dr. C. C. W. J. Hijszeler: *De steenkransheuvel in den Manderesch te Vasse, gemeente Tubbergen* in *Versl. en Meded. Overijsselsch Regt en Gesch.*, 58ste stuk,

heel verstoord en, wat erger was, de graven (zie onder) volledig geschonden [1]).

Het heuvellichaam bestond uit schoon, lichtgeel zand. De moederbodem teekende zich af door een licht-grijzig oppervlaktelaagje van 0.10 M. dikte, wellicht ontstaan door het voormalige plantendek (Afb. 4).

De heuvel was in twee étappes opgeworpen, gescheiden door een grijs gekleurden band, die aan den zuid-westelijken voet van de eerste étappe in vergelijking met dien in de overige profielen dikker, overigens naar het midden van den heuvel iets dunner werd. Ook in het horizontale vlak zette hij zich voort en wees duidelijk op een voorbijgaand oppervlak (Afb. 4). Deze primaire aanleg had een doorsnede van ongeveer 14 M. en een hoogte van 0.90 M.

De door het zakwater in de onderste helft afgezette humaataderen, welke lichtbruin van kleur waren, waren weinig in getal en tamelijk grof. Zij namen even beneden den grijzen band hun oorsprong. Afgezien van dezen band duidden de beginpunten van deze veraderingen, evenwijdig verloopend aan dezen grijs gekleurden zoom, op een vrijwel onmiddellijk daarboven gelegen oorspronkelijk buitenoppervlak. Dit hebben we elders reeds vaker geconstateerd [2]). De aderen van de bovenste helft daarentegen waren talrijker en fijner. De meeste hiervan liepen door tot aan den onderkant van den grijzen band, enkele liepen er even doorheen (Afb. 4).

Een bolsegmentvormig vloergedeelte scheidde zich alzoo zeer duidelijk af van den rest van den heuvel, die meer op het zuidelijk gedeelte van den primairen aanleg was gelegen.

Concentrisch binnen het ringvormig standvlak van den koepelvormigen grijzen band liep een nauwelijks zichtbare ringgrep met een binnendoorsnede van ongeveer 8 M., 0.45 M. breed en 0.25 M. diep. Bij het voorzichtig afschaven van deze grep hebben we noch paalgaten, noch plaatselijke ronde opeenhoopingen van houtskool gevonden. We hebben hier dus blijkbaar niet met een standgrep te maken.

Concentrisch binnen deze ringgrep lagen op regelmatigen afstand van elkaar verwijderd een zevental steenen. Deze zullen wel om den vergraven lijkenkuil hebben gelegen.

Aan den voet van den secundairen aanleg, welke een doorsnede had van

---

[1]) Volgens den eigenaar zou de ingraving juist in het hart van den heuvel afkomstig zijn van een scheper, die hier zijn schuilhut had gegraven.

[2]) Vergelijk b.v. ook Prof. Dr. A. E. van Giffen: *Het Ballooër Veld, ndl. van Balloo, gem. Rolde,* tumulus 4. *Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1935, 53e jaar, pag. 77 e.v., Afb. 3: profiel D en E[1], Afb. 4 en 4a. Idem: Het zgn. Eppiesbergje te Odoorn, gem. Odoorn. *Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1939, 57e jaar, pag. 120 e.v., Afb. 2, 3 en 4. Idem: *Twee perioden-heuvel N. van Gasteren, gem. Anloo,* tumulus II. *Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1941, 59e jaar, pag. 131, Afb. 30 en 31: profiel A en B.

ongeveer 20 M. en een hoogte van 0.70 M., liep in en onder het oerzand van de heideoppervlakte, voornamelijk in het zuid-westelijk en het noord-westelijk kwadrant, een rand van steenen, welke groepsgewijs en op een onderlingen afstand van ongeveer 1.50 M. van elkaar waren gelegen. Aan den voet van den heuvel in het noord-oostelijk en het zuid-oostelijk kwadrant lag hier en daar een steen.

Uit een en ander volgt, dat we hier te maken hebben met een tweevoudigen aanleg, bestaande uit een kleineren en ouderen heuvel, waarbij behoort de ringgrep en de krans van zeven steenen (een vloerheuvel), en een grooteren en jongeren heuvel met aan zijn voet een zij het ook onvolkomen steenkrans van veldkeien (een dakheuvel), waarin zich de kenmerken van de massale graven der hunebeddencultuur openbaren. Hoewel we het bij een ieder van deze heuvelopworpen behoorende graf als gevolg van de recente ingravingen niet hebben gevonden, meenen we toch op grond van het waargenomene tot deze conclusie te mogen komen.

Naar den bouw kunnen we dezen heuvel dan ook wel vergelijken met tumulus I, gelegen in het Elper Noordeveld, gemeente Westerbork, met het zgn. Eppiesbergje te Odoorn, gemeente Odoorn en met tumulus 43 in het Hijkerveld, gemeente Beilen [1]). Alle drie heuvels vertoonden n.l. meer of minder duidelijk twee phasen van opbouw, gescheiden door een meer of minder donkere, koepelvormige verkleuring of zoom met veel houtskool [2]). Met uitzondering van tumulus 43 in het Hijkerveld bestonden deze heuvels uit een vloer- en een dakheuvel (twee periodenheuvels). Zij hoorden thuis in het neo- of aeneolithicum.

Te oordeelen naar de structuur behooren ook onze beide heuvels of heuveldeelen thuis in het neo- of aeneolithicum, den jongeren steen- of kopertijd. Zij moeten wel zeer kort na elkaar zijn gebouwd. Voordat de primaire aanleg zich nu behoorlijk heeft kunnen zetten en de normale oppervlaktestructuren zich hebben kunnen ontwikkelen, heeft men dezen heuvel opnieuw als begraafplaats gebruikt, waarbij de secundaire aanleg meer op het zuidelijk deel van den primairen aanleg is komen te liggen.

Heuvel II (Afb. 1, 3, 5-15).

Tumulus II had een hoogte van 1.50 M. (top 61.50, zool 60.00 M. + N.A.P.) en een doorsnede van ongeveer 16 M.

---

[1]) Prof. Dr. A. E. van Giffen: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1934, 52e jaar, pag. 100 e.v., Afb. 4: b en profiel A en B. *Idem:* 1939, 57e jaar, pag. 120 e.v., Afb. 2, 3 en 4: a en profiel A-D, resp. pag. 130 e.v., Afb. 14 en 15. Een standgreppel onmiddellijk om het graf zooals bij den het laatst vermelden heuvel ontbrak bij onzen tumulus I.

[2]) Vergelijk voor de lichtgrijze zoom met fijne houtskooldeeltjes ook Prof. Dr. A. E. van Giffen: Tumulus 6 gelegen het *Ballooër Veld, ndl. van Balloo gem. Rolde, Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1935, 53e jaar, pag. 83 e.v., Afb. 5: profiel A-A^1, B-B^1 en Afb. 6, 6a en 7. In onzen heuvel ontbraken op of in den grijzen band de houtskooldeeltjes ten eenenmale.

Wegens de onmiddellijke aanwezigheid van bosch aan den zuidkant van den heuvel verwijderden we eerst, tegen onze gewoonte, het N.N.O.-O.Z.O. kwadrant. Op een hoogte van 0.35 M. boven het grondvlak van den heuvel kwamen we terecht op veldkeien, welke als het ware lagen ingebed in geel zand en blijkbaar deel uitmaakten van een cirkelvormig verloopend geheel. We dachten toen onmiddellijk met den bovensten rand van een steenkrans te maken te hebben. Bij verdere ontgraving bleek dit evenwel niet het geval te zijn (zie onder).

Nadat alle vier kwadranten waren weggenomen en de profielen en ondergrond schoongemaakt, bleek

1e dat de heuvel was aangelegd op een ondergrond, die duidelijk alleen de sporen van schierzandvorming vertoonde, waardoor heen een tweetal dunne, lichtbruine aderen liep (Afb. 5). Dit schierzandlaagje liep aan de peripherie van den tumulus onzichtbaar uit in het oerzand van het heideoppervlak, dat den heuvel bedekte.

2e dat het kerngedeelte van den heuvel, in tegenstelling met den steentijdheuvel, was opgebouwd van heideplaggen (Afb. 5 en 7) [1]). Deze heideplaggen vertoonden dezelfde geaardheid als de ondergrond.

Reeds de onder 1 en 2 genoemde verschijnselen plaatsen dezen grafheuvel in den vroegen bronstijd. We zullen onder nog zien, dat dit wordt bevestigd door de vondsten.

In het midden van het plaggen-kerngedeelte teekende zich op den ondergrond een afgerond-rechthoekig hoofdgraf af, 1.60 M. lang, 0.75 M. breed en N.N.W.-Z.Z.O. georiënteerd. Hierin was de doode wellicht, gezien de afmetingen van het graf, in een gehurkte houding en blijkbaar op het oude oppervlak bijgezet, een zgn. bodemniveaugraf. Dit was n.l. niet in den ondergrond ingegraven (Afb. 6: vak E/F-5/6, Afb 7 en 8). Zooals gewoonlijk waren van de(n) doode zelf geen sporen bewaard gebleven.

De zuid-oostelijke hoek van het graf bleek te zijn gestoord door een jongere ingraving (Afb. 6: vak E/F-4/5, Afb. 7 en 8) [2]).

---

[1]) We moeten hierbij de opmerking maken, dat het wellicht beter is te spreken van heidematten. Van de „plaggen" waren in het midden boven de ringgrep wel de beginpunten te zien maar niet de uiteinden. Blijkbaar heeft men voor den opbouw van den heuvel zeer lange „plaggen" gestoken, zooals de boeren ze nu nog steken en gebruiken voor het afdekken van b.v. aardappelkuilen. Ze zijn wel 0.50 tot 0.75 M. breed en 1 M. lang en dunner dan de gewone plaggen. De boeren spreken in dit geval dan ook van matten (of schadden).

[2]) Bij de bestudeering van profiel B op Afb. 6 zal men zien, dat dit in vak 4-6 is geschonden door een diepe ingraving, die niet op den plattegrond voorkomt. Na het verwijderen van dit profielgedeelte en het schoonmaken van den ondergrond bleek het, dat deze ingraving voor een groot deel boven den vasten grond echter deel uitmaakte van de recente kuil, waardoor men het hoofdgraf heeft verstoord en dat de verder doorgaande ingraving aan de oostzijde van het profiel juist een diepe „schopsteek" is geweest, in het horizontale vlak te klein om het als zoodanig te teekenen.

Onmiddellijk om het graf liep een grep van 0.25 M. breedte en 0.25 M. diepte (Afb. 6: vak E/F-5/6, Afb. 7 en 8). We hebben ook hier weer bij langzaam afschaven van den grond geen enkel spoor van paalgaten of plaatselijke ronde opeenhoopingen van houtskool gevonden. We willen echter met de mogelijkheid rekening houden, dat we hier toch te maken hebben met een standgrep en dat zij zoodoende naar analogie van de structuren bij andere grafheuvels elders het laatste spoor vormde van een langgerekt-bijenkorfvormigen houten binnenbouw [1]). Maar zekerheid daaromtrent hebben we volstrekt niet gekregen (Afb. 8).

Rondom het hoofdgraf en met dit graf als middelpunt liep een ringgrep met een binnendoorsnede van ongeveer 7.12 M. en een buitendoorsnede van ongeveer 8.60 M., gemiddeld 0.70 M. breed en 0.25 M. diep (Afb. 6: vak C/H-3/7). Op een tweetal plaatsen was zij onderbroken door een recente ingraving (Afb. 6: vak C/E-3/4, resp. E/H-7/9). De grep had op dwarsdoorsnede een rond profiel (Afb. 6: profiel A en B: vak C en G, resp. 3 en 7, Afb. 5). Zeer duidelijk was het te zien, dat men bij het graven hiervan de oude oppervlakte in schuine richting, van buiten naar binnen, had doorsneden. Het hieruit gehaalde zand had men steeds naar buiten geworpen. Dit vonden we terug tusschen het oude oppervlak en den heuvelworp (Afb. 5 en 6: profiel A en B: vak B/C-G/H, resp. 2/3-7/8).

Een opmerkelijk verschijnsel was, dat het schierzandlaagje, dat overal vrijwel horizontaal was gelegen, aan weerskanten van de ringgrep naar de grep toe iets schuin naar beneden liep. Wellicht is hier het laagje door het gewicht van het heuvellichaam naar beneden gedrukt. Dit moet wel zeer langzaam zijn geschied, want het laagje vertoonde geen breuk.

Qua grondplan kunnen we dezen heuvel volkomen vergelijken met tumulus 43 in het Hijkerveld, gemeente Beilen [2]), al hebben wij bij onzen heuvel, wat de buitenste grep betreft, niet met een standgrep te maken (zie onder), en met den Galgenberg te Westerbork, gemeente Westerbork [3]).

---

[1]) Prof. Dr. A. E. van Giffen: *Der grabhügel, Tumulus II bei Langendijk. Die Bauart der Einzelgräber,* Teil I (Textband), Seite 142-143, Teil II (Tafelband), Abb. 94: II, Profil B u. Abb. 96. Idem: *De steenkransheuvel te Weerdinge, gem. Emmen. Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1936, 54e jaar, pag. 112 e.v., Afb. 15, links. Idem: *Tumulus 43 in het Hijkerveld, gem. Beilen. Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1939, 57e jaar, pag. 130 e.v., Afb. 14 en 15. Vergelijk ook Idem: *De Galgenberg te Westerbork, gem. Westerbork. Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1936, 54e jaar, pag. 101 e.v., Afb. 9. Vergelijk ook Willi Wegewitz: *Bronzezeitliche Hügelgräber von Thieshope, Kreis Harburg. Fundbericht des Helms-Museums in Hamburg-Harburg für die Zeit vom 1. April 1938 bis zum 31. März 1942. Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit,* 18. Jahrg., 1942, Heft 7-8, Seite 151, Tabel 38: 2.

[2]) Zie noot [1]).

[3]) Zie noot [1]).

Behalve het hoofdgraf vonden we nog een tweetal graven, de eene bestaande uit een steenkist, de andere uit een gedegenereerde steenzetting van gelijken aard, welke onmiddellijk aan den binnenkant van de ringgrep, tangentiaal, waren gelegen (Afb. 6: vak F/G-4/5, resp. E/F-6/7, Afb. 7).

De steenkist (Afb. 6, 7, 9 en 10a).

Zij bestond uit een rechthoekig schachtgraf, 0.27 M. diep (zoolheuvel 60.00 M., bodem kuil 59.73 M. + N.A.P.) en N.O.-Z.W. georiënteerd. Bij het graven van den ondiepen kuil heeft men blijkbaar het zand aan de beide smalle rechthoekzijden neergeworpen. De beide lengtewanden waren n.l. in den kuil afgezet met veldkeien, de steenen van de zuid-westelijke smalle rechthoekzijde daarentegen lagen op een kleine verhooging van zand, die van de noord-oostelijke smalle rechthoekzijde op zand en horizontaal daartegenaan gelegde plaggen. Het zand en de plaggen waren gelegen op het oude oppervlak. Uit dit laatste volgt, dat heuvel en steenkist gelijktijdig zijn (Afb. 9).

De laatste steen van den rechterwand was een langwerpige, in dwarsdoorsnede rechthoekige steen, die verticaal in den bodem stond, een echte hoeksteen dus (Afb. 6: vak G-5, Afb. 9 en 10a). Alle wanden bestonden, met uitzondering van den noordelijken hoek, uit een enkelvoudige rij van hoofdzakelijk noordelijk materiaal [1]).

In de vulling van de steenkist vonden we nog een aantal steenen (Afb. 6: vak F/G-4/5, Afb. 9 en 10a), welke oorspronkelijk wel op den kuilinhoud hebben gelegen, maar na het verteren van het lijk hierin zijn nagezakt. Wellicht vormen zij een reminiscentie aan een deksel. Nadat we deze steenen hadden verwijderd en den kuil hadden verdiept, vonden we partiekeltjes houtskool en beenderenresten[2]). Wellicht vormden deze houtskooldeeltjes de laatste resten van een boomkist. Grafgiften werden niet gevonden.

De binnenmaten van de steenkist bedroegen 1.50 M. bij 0.60 M. Te oordeelen naar deze afmetingen had men in dit graf de(n) doode in liggendhurkende houding bijgezet.

De noord-westelijke wand vertoonde bij haar noordelijk uiteinde een onderbreking (Afb. 6: vak F/G-5, Afb. 9 en 10a). De mogelijkheid bestaat, dat dat de groote steen (Afb. 6: vak G-5, Afb. 9 en 10a) na het verteren van het lijk om zijn as draaiend in den kuil is gegleden.

Onmiddellijk tegen den buitenkant van de wandsteenen was men begonnen met de horizontale optasting van de plaggen. Daarna heeft men willekeurig tusschen de plaggen door nog steenen gelegd.

---

[1]) De Heer M. J. van Sambeek, directeur van het Natuur-Historisch Museum te Enschede, was zoo vriendelijk ons deze aanwijzing te geven.

[2]) Deze beenderenresten alsmede de houtskooldeeltjes waren te klein om ze nader te kunnen definieeren.

HEUVELS UIT DEN STEEN- EN VROEGEN BRONSTIJD
NUTTERVELD, BUURTSCHAP NUTTER, GEM DENEKAMP

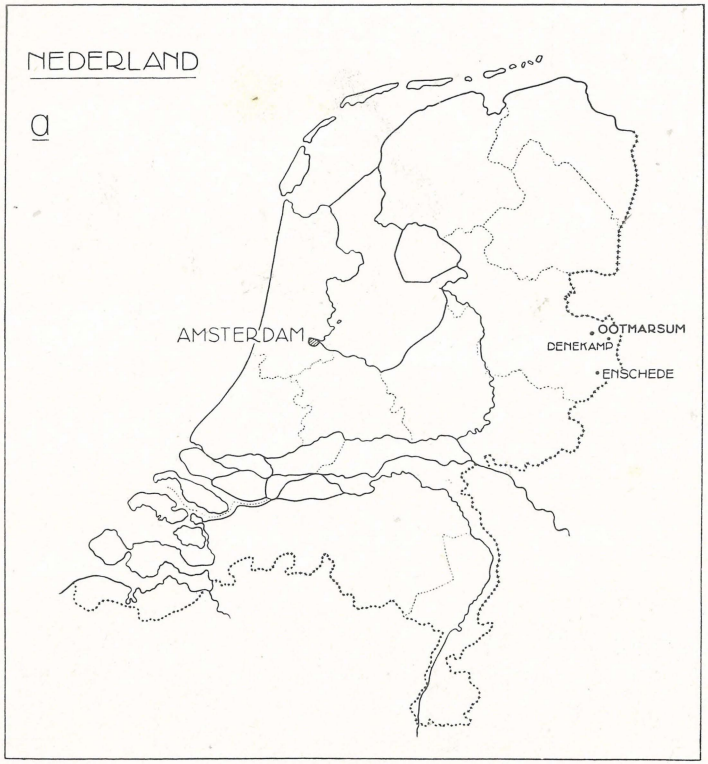

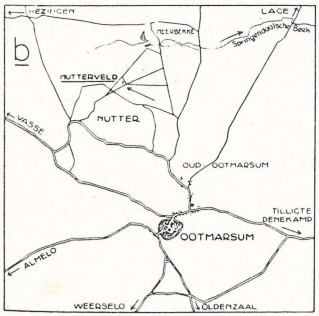

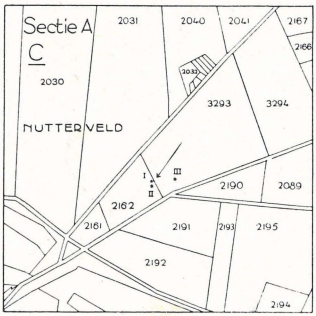

Afb. 1 Kaart algemeene situatie

Afb. 2 Grafheuvel I, gezien vanuit het Zuiden

Afb. 3 Grafheuvel II, gezien vanuit het Noorden

Afb. 4 Profiel grafheuvel I, gezien vanuit het N.W.

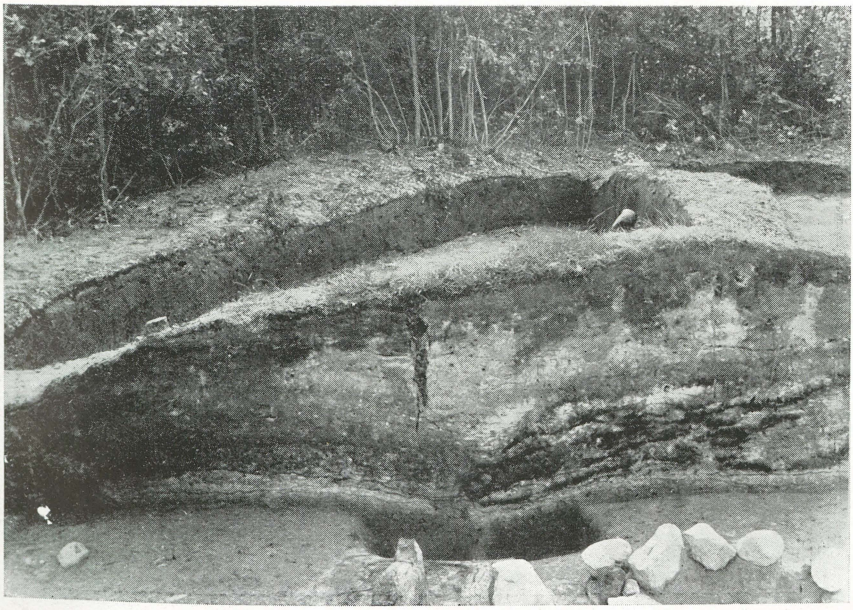

Afb. 5 Profiel A (vak F—H) grafheuvel II, gezien vanuit het N.N.O.

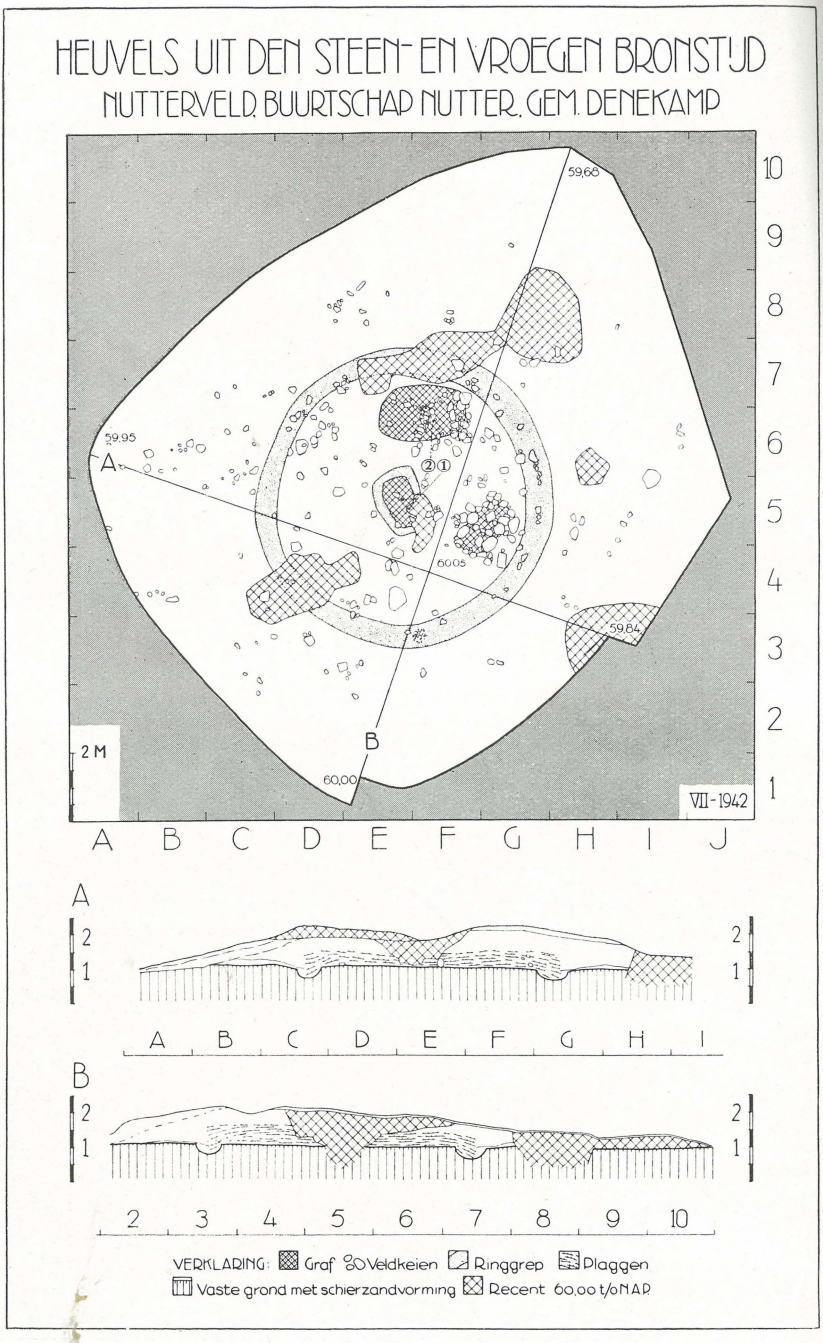

Afb. 6 Kaart plattegrond grafheuvel II

Afb. 7 Overzicht plattegrond grafheuvel II, gezien vanuit het N.W.

Afb. 8 Hoofdgraf grafheuvel II, gezien vanuit het Z.O.

Afb. 9 Steenkist grafheuvel II, gezien vanuit het N.O.

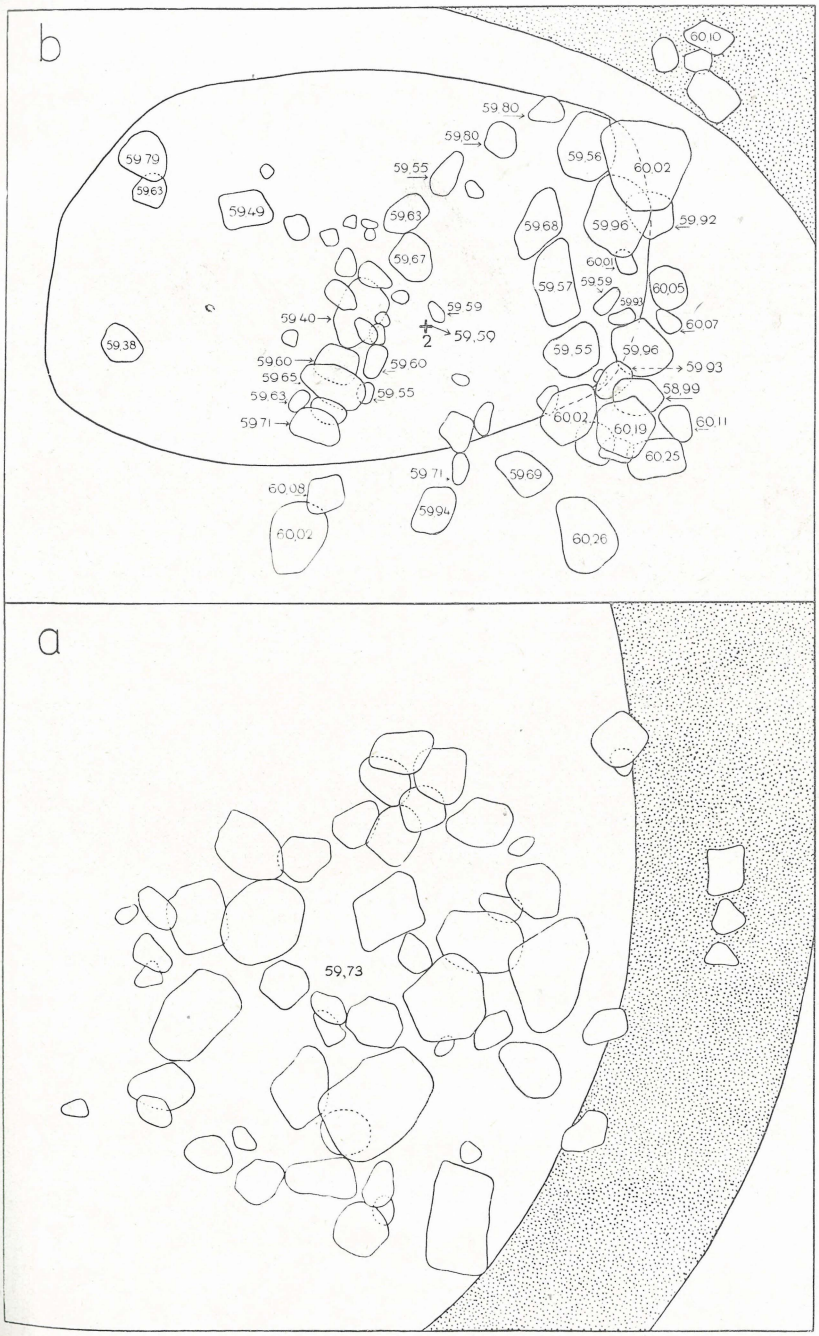

Afb. 10 Kaart plattegrond steenkisten

Afb. 11 Gedegenereerde steenkist grafheuvel II, gezien vanuit het Westen

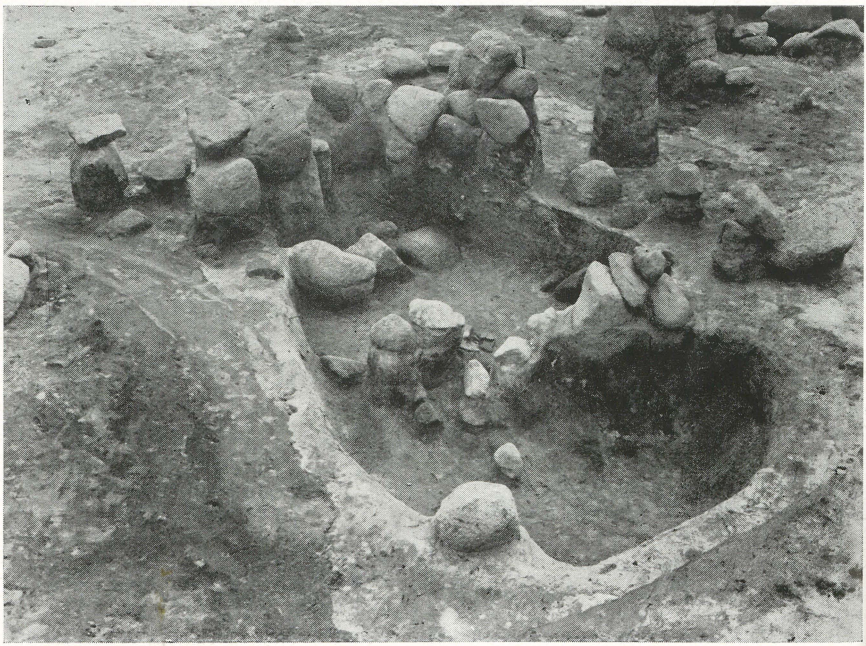

Afb. 12 Gedegenereerde steenkist grafheuvel II, gezien vanuit het Westen

Afb. 13 Gedegenereerde steenkist grafheuvel II. gezien vanuit het Westen

Afb. 14 Grafvondst in situ

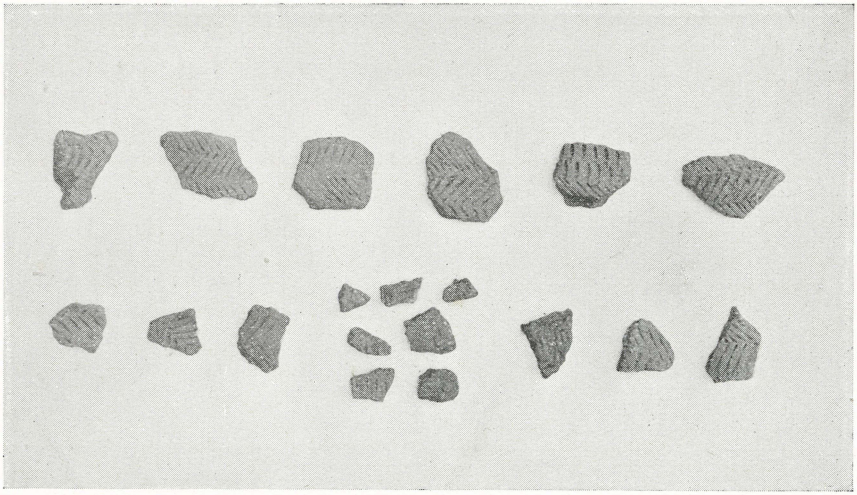

Afb. 15a Scherven vischgraatbeker Tum. II (hoofdgraf)

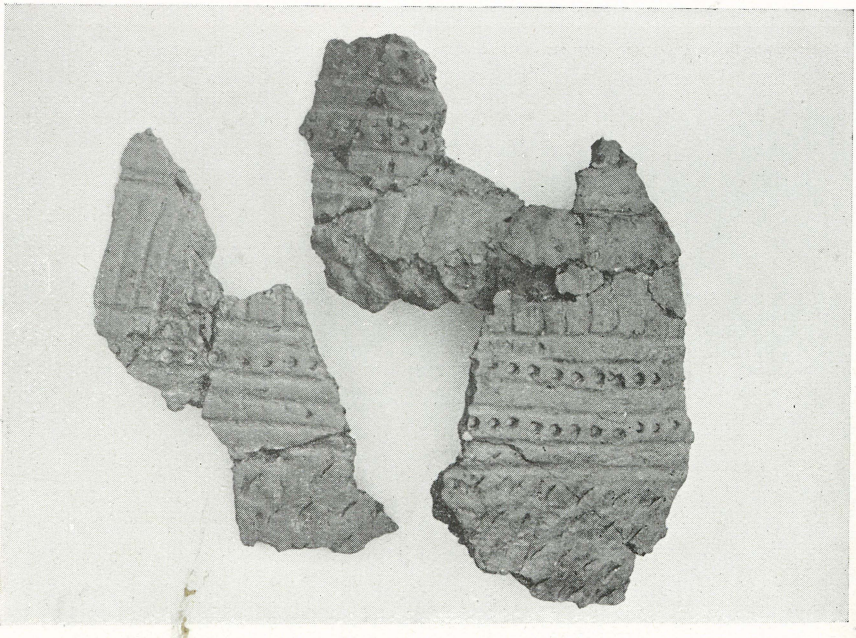

Afb. 15b Scherven potbeker Tum. II (bijzetting)

Hoewel een steenkist voor de eerste maal in Twente is gevonden, is een dergelijke vondst elders in ons land en ook daarbuiten genoegzaam bekend [1]). Zij is onmiddellijk af te leiden van de hunebeddencultuur en vormt daarvan een derivaat.

De gedegenereerde steenkist (Afb. 6, 7, 10b-13).

Bij het schoonmaken van het N.N.O.-W.N.W. kwadrant viel een afgerond-rechthoekige kuil, ongeveer 1.60 M. breed en 2.40 M. lang en O.-W. gelegen, door zijn ietwat donker gekleurde vulling op. Deze kuil lag aan den oostkant nog voor een klein deel onder het tamelijk breede, N.N.O.-Z.Z.W. verloopend profiel (Afb. 6: vak E/F-6/7, Afb. 7), dat helaas aan zijn westkant door een recente, even tot in den ondergrond ingaande ingraving was gestoord. Deze ingraving liep iets verder door dan de oostelijke smalle rechthoekzijde van het graf. Zoodoende was hier van een latere insteek voor een

---

[1]) Vergelijk o.a.:

Prof. Dr. A. E. van Giffen: *Voortgezette mededeelingen op oudheidkundig gebied in Drente. De begraafplaats bij het Kampereschje tusschen Valthe en Weerdinge. Nieuwe Drentsche Volksalmanak, 1924, 42e jaargang, pag. 134 e.v., Afb. 1, 2 en 3.*

Idem: *Die altbronzezeitlichen Grabhübel bzw. Langbetten bei Weerdinge. Die Bauart der Einzelgräber.* Teil I (Textband), Seite 33 u.f., Teil II, (Tafelband) Abb. 16-20.

Idem: *Twee láát-neolithische grafheuvels ten Zuiden van Zeijen, gem. Vries,* Tumulus I. *Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1925, 43e jaargang, pag. 58 e.v., Pl. 2, 5: E en 6.

Idem: *Der Grabhügel, Tumulus I südlich von Zeijen. Die Bauart der Einzelgräber.* Teil I (Textband), Seite 57 u.f., Teil II (Tafelband), Abb. 41-43a.

Idem: *Der Doppelhügel Nr. II auf dem „Noordsche Veld" bei Zeijen. Die Bauart der Einzelgräber.* Teil I (Textband), Seite 10 u.f., Teil II (Tafelband), Abb. 2-7.

Idem: *Das Steinkistengrab bei Diever. Die Bauart der Einzelgräber.* Teil I (Textband), Seite 23 u.f., Teil II (Tafelband), Abb. 7a-7f.

Idem: *Drie grafheuvels (I-III) W. van Vries, gem. Vries* heuvel III. *Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1941, 59e jaar, pag. 117 e.v., Afb. 13, 14 en 15.

Idem: *Twee perioden-heuvel N. van Eext, gem. Anloo. Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 1941, 59e jaar, pag. 127 e.v., Afb. 27 en 28.

Dr. F. C. Bursch: Grafvormen van het Noorden, deel II. *Praehistorische heuvels te Emmen,* heuvel VI en X. *Oudheidkundige Mededeelingen uit 's Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.* Nieuwe Reeks XVII, 1936, pag. 59 e.v., Afb. 42 .

Idem: Grafvormen van het Noorden (vervolg van Oudheidkundige Mededeelingen, Nieuwe Reeks XVII, 1936), deel III Grafheuvels te Valthe, gem. Odoorn, 1937, heuvel I en IV. *Oudheidkundige Mededeelingen uit 's Rijksmuseum van Oudheden te Leiden,* Nieuwe Reeks XVIII, 1937, pag. 43 e.v., Afb. 15, 16, 17, 18 en 20.

H. J. Beckers Sr. en G. A. J Beckers Jr.: *Grafheuvelveld Savelsbosch Gronsveld, grafheuvel 1 en 5. Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg,* 1940, pag. 163 e.v., Afb. 54, 56 en 57.

eventueele nabijzetting niets meer te zien. Alleen zagen we hier tusschen den vasten ondergrond en de plaggen van het nog oorspronkelijke deel van dit profiel een laagje schoon, geel zand. Dit zand, dat aan de oostzijde van het zoo even genoemde profiel niet aanwezig was, is ongetwijfeld een deel van het zand, dat uit den lijkenkuil is gekomen en hier aan de smalle rechthoekzijde van het graf is neergeworpen. Hieruit volgt o.i. weer de gelijktijdigheid van ook dit graf en den heuvel. Voor een gedeelte gelegen op dit laagje zand, voor een gedeelte op plaggen vonden we een aantal steenen (Afb. 6: vak F-6/7, Afb. 12 en 13).

Op de vulling van den kuil zelve lag ongeveer op den noord-westelijken hoek daarvan een steen, terwijl in het midden van de zuidelijke rechthoekzijde een groepje steenen was gelegen (Afb. 6: vak E/F-6/7, Afb. 11).

Bij het langzaam afschuiven van den kuilinhoud kwamen we telkens in het midden steenen tegen, terwijl aan den oostkant een viertal groote steenen te voorschijn kwamen, gelegen 59.56 M., 59.68 M., 59.57 M. en 59.55 M. + N.A.P. Zij vormden wellicht tezamen het hoofdeinde van het graf (Afb. 6: vak F-6/7, Afb. 10b, 12 en 13). Op den bodem (59,59 M. + N.A.P.) vonden we de scherven van een tamelijk grooten pot (Afb. 14).

Opmerkelijk was het, dat het bovenste deel van den inhoud van dit 0.41 M. diepe schachtgraf (zoolheuvel 60.00 M., bodem kuil 59.59 M. + N.A.P.) uit grauwig zand bestond, terwijl de onderste laag rondom de bijgift uit horizontaal gelegde plaggen bestond. Blijkbaar had men de(n) doode hiermede overdekt en daarna den kuil verder aangevuld met zand (Afb. 14).

Uit bovenstaande uiteenzettingen, alsmede uit de ligging van de beide steengraven ten opzichte van de ringgrep, volgt o.i., dat we hier te maken hebben met een drietal gelijktijdige bijzettingen, wellicht een familiegraf. Dit bijzettingsritueel is kenmerkend voor den ouderen bronstijd.

Nadat de dooden waren bijgezet, is men op ongeveer één derde vanaf den buitensten rand van de ringgrep begonnen met de optasting van den heuvel met behulp van omgekeerd gelegde heideplaggen met hier en daar plokken geel zand er tusschen door. Van te voren had men blijkbaar hier en daar op den rand van de grep een steen neergelegd (Afb. 6: vak G-4/6). Het kerngedeelte bestond zoodoende uit een min of meer afgeplat-bolvormig heuveltje met steil omhoogrijzende wanden met een doorsnede van ongeveer 8 M. en een hoogte van ongeveer 0.55 M. (Afb. 6: profiel A en B: vak C-G, resp. 3-7, Afb. 7). Daarna heeft men hier en daar op den rand van het kerngedeelte steenen gelegd (Afb. 6: vak G-4/6), waarschijnlijk om het afglijden van de plaggen te voorkomen. Deze steenen lagen, zooals we boven reeds hebben meegedeeld, op een hoogte van 0.35 M. boven de zool van den heuvel. De steenen in het N.N.O.-W.N.W. kwadrant (Afb. 6: vak D/F-5/7) lagen voor het grootste gedeelte op de helling van de primaire plaggenkern, enkele daaronder. Het maakte den indruk, dat zij tezamen deel uitmaakten van een zij het ook onvolkomen steenkap.

De reeds boven aangeduide overgebleven ruimte van de ringgrep heeft men weer aangevuld met schoon, geel zand, ongetwijfeld het zand, dat uit de ringgrep zelf is gekomen en steeds aan den buitenkant daarvan was neergeworpen.

Aan den onderkant van de ringgrep, juist in het verlengde van de steilkanten van den plaggenheuvel, vonden we in den ondergrond bij verticale doorsnede langs de profielen grijzige, tot vuil-grijzige streepen, welke penwortelvormig naar beneden liepen. Deze penwortelvormige verkleuringen vertoonden niet min of meer scherpe grenzen, maar droegen wormvormige aanhangsels. Bij horizontale doorsnede zagen we een grijzigen band, die nu eens breeder, dan weer smaller was en bij langzaam afschaven telkens van vorm veranderde. Beide doorsneden vertoonden eenzelfde beeld. We meenen dan ook hier niet met paalgaten eventueel met de resten van de palen te maken te hebben. Nauwkeurig gadegeslagen verticale en horizontale coupes op verschillende plaatsen van de ringgrep bevestigden dit. Deze verkleuringen moeten o.i. dan ook worden verklaard als een gevolg van het zakwater, dat langs de steilkanten van de plaggenkern langzaam naar beneden is gesijpeld.

Nadat men het kerngedeelte had voltooid, heeft men den heuvel verder uitgebreid met donker gekleurd zand, hier en daar op de zool nog met enkele plaggen vermengd.

Bij het onderzoek bleek verder, dat de heuvelhellingen van tumulus I en II door uitglijden en aanwaaiing sterk secundair waren aangezet. Deze aanzettingen vertoonden weer het begin van een volledig ontwikkelde oerzandbank. Voorts bestonden zij uit een humuslaagje en schierzand (Afb. 6: profiel A: vak A-C, profiel B: vak 2-3).

De Vondsten (Afb. 15a en b).

1. (hoofdgraf). Juist op den rand van de recente ingraving (Afb. 6: vak E/F-5, Afb. 8) werd een drietal scherfjes gevonden, terwijl uit het graf zelve het grootste deel van hetzelfde aardewerk te voorschijn kwam (Afb. 15a). Al deze scherven behooren ongetwijfeld bij elkaar en zijn afkomstig van een beker met een S-vormig profiel en zonaire lijnversiering in vischgraatpatroon, welke de(n) doode als bijgift is meegegeven. Deze versiering bestaat gedeeltelijk uit inkervingen, gedeeltelijk uit punt-streepen. Deze laatste zijn waarschijnlijk ingedrukt met behulp van een 4 à 5-tandige kam van hout of been. Dergelijke bekers hooren thuis in het neo- of aeneolithicum.

De steenkist of steenpakking bevatte geen vondsten. Ze kunnen hebben bestaan uit vergankelijk materiaal.

2. De gedegenereerde steenkist of steenpakking bevatte de uiterst brooze scherven van een groote, geel-bruin gekleurde beker of pot, waarvan de hals resp. het schouder-buikgedeelte zonair is versierd met omloopende groef-

lijnen, afgewisseld met een dubbele, resp. een enkele rij van kleine punt-dellen. Deze punt-dellen zijn b.v. met een rietje of met een hol cylindrisch voorwerp ingestoken, want de kern is blijven staan. De schouder is versierd met staande groeflijnen, de buik daarentegen met zones van min of meer schuingerichte vingernagelindrukken. Deze indrukken vormen ook onderling weer van boven naar beneden verticale tot schuingerichte rijen.

De geleding van den beker wordt door deze horizontaal en verticaal loopende versieringsmotieven aangeduid.

De grondmassa bestaat uit leem vermengd met steengruis (Afb. 15a).

Deze beker sluit zich aan bij die groep van aardewerk, welke Holwerda klokurnen [1]), van Giffen potbekers of halspotbekers heeft genoemd, en wel bij de tweede subgroep van de laatste: de potbekerachtige vormen zonder afzonderlijken hals [2]). Onze beker bezit n.l. niet een scherp afgezetten cylindrischen hals, maar heeft een S-vormig profiel.

Dit vrijwel steeds in enkele scherven aangetroffen aardewerk is in ons land o.a. gevonden in de bovenste cultuurlaag van het hunebed te Bronneger (D 21) en is stratigrafisch jonger of hoogstens even oud als de daarin gevonden halspotbekers [3]). Beide groepen komen bovendien ook voor in de grafheuvels van de bekercultuur, voornamelijk in het midden van ons land (Veluwe, Utrecht, enz.) [4]). Het is blijkbaar hier bij uitstek een uitingsvorm van de laat-neo- en aeneolithische beschaving.

Het is voor de eerste maal, dat potbekerscherven in Twente zijn gevonden. Alleen in het heuvelzand van tumulus 3 bij Ootmarsum vond Bursch

---

[1]) Dr. J. H. Holwerda: *Zwei Riesenstuben bei Drouwen (Prov. Drente) in Holland. Praehistorische Zeitschrift,* V. Band, 1913, S. 443ff. Prof. Dr. A. E. van Giffen: *De hunebedden in Nederland.* Utrecht 1927, deel II: pag. 89 e.v.

[2]) Prof. Dr. A. E. van Giffen: *De hunebedden in Nederland.* Utrecht 1927, deel II, pag. 154, 259 e.v. en 422 e.v., vondstbeschrijving pag. 433, Atlas, pl. 154: 37, 72, 76, 80, 87 en 89.

[3]) Zie noot [2]).

[4]) Dr. J. H. Holwerda: *Nederland's vroegste beschaving.* Leiden, 1907, Pl. 1: 19 en 20.

Idem: *Hunneschans bij het Uddelermeer. Oudheidkundige Mededeelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden,* III, 1909, Afb. XIV: I, Afb. XX.

Vergelijk ook: W. Pleyte: *Nederlandsche Oudheden,* met Atlas, 1873—1903, Afd. Utrecht, pl. 1: 5 en Afd. Gelderland, pl. XVIII: 5, pl. XXIII: 3.

Rudolf Stampfuss: *Die jungneolithische Kulturen in West-Deutschland.* Bonn 1929, Tafel-Band, Taf. XII: 14, 15 en 16.

Dr. F. C. Bursch: *Die Becherkultur in den Niederlanden. Oudheidkundige Mededeelingen uit 's Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.* Nieuwe Reeks XIV 1-2, Abb. 74: 1, 2 en 3, pl. V: 1-6.

een paar groote scherven, welke volgens hem in baksel en ornament groote verwantschap vertoonden met de zgn. „klokurnenscherven" [1]).

Behalve in ons land wordt een volkomen met onze vondst vergelijkbare groep van aardewerk ook gevonden in het Oosten en Zuid-Oosten van Engeland. We doelen hiermede op de zgn. „ovoid cups with recurved rims" (type B) volgens Abercromby. Hij plaatst dit aardewerk, dat reeds met brons wordt aangetroffen, in den oudsten bronstijd [2]), Cyriel Fox in den zgn. „transition period", d.i. de periode, die onmiddellijk aan den vollen bronstijd voorafgaat [3]).

Tot slot moeten we nog wijzen op de bekerfragmenten, „grooved and rusticated sherds", gevonden te Woodhenge, welke te vergelijken zijn met onze potbekers [4]). Het zijn mede juist in het bijzonder deze „henge"-monumenten, — waarvan Stonehenge en Woodhenge de zoo algemeen bekende hoofdvertegenwoordigers in steen en hout zijn — welke door dit aardewerk de aandacht trekken. Samen gevonden met scherven van de „beaker"-periode zijn deze potten alsmede de monumenten zelf nader gedateerd. Ze worden algemeen in den ouderen bronstijd geplaatst.

Reeds vroeger is er al op gewezen, dat er groote verwantschap bestaat in vorm tusschen de potbekers of halspotbekers en de voor de Havelter-Veluwsche steekgroefceramiek kenmerkende amphoren [5]), welke met de eerste gelijktijdig zijn. We zien echter ook, hoe er bij dit laatste aardewerk een tendenz bestaat om hals en schouder nadrukkelijk te versieren met horizontaal, resp. verticaal verloopende versieringen, al zijn de laatste ook metoopsgewijs verdeeld [6]). Ditzelfde vinden we ook op onze beker terug, al is de wijze, waarop de versieringen hier zijn aangebracht, ook een andere (groef-

---

[1]) Zie noot [4]) vorige pag. Dr. F. C. Bursch enz., pag. 63. Even buiten Twente vond Bursch in het heuvelland van tumulus 1, gelegen in het Stegerensche Veld bij Ommen, een aantal scherven, welke tezamen het groote fragment van een 0.45 M. hooge klokurn vormden. Zie Dr. F. C. Bursch enz., pag 51, Tafel V: 2.

[2]) John Abercromby: *A study of the bronze age pottery of Great Brittain and Ireland and its associated grave-goods,* Vol. I and II.

[3]) Cyril Fox: *The archaeology of the Cambridge Region.*

[4]) Grahame Clark: *The timber monument at Arminghall and its affinities. Proceedings of the Prehistoric Society for 1936* (Jan-July) (New Series Vol. II, Part I), Fig. 14.

[5]) Prof. Dr. A. E. van Giffen: *De hunebedden in Nederland.* Utrecht 1927, deel II, pag. 265.

[6]) Idem: Tekstfig. 5. Dr. J. H. Holwerda: *De Hunneschans bij het Uddelermeer. Oudheidkundige Mededeelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden,* III, Afb. XXI. Vergelijk ook Mr. G. J. ter Kuile: *De praehistorische vondsten te Hardenberg 1937* in *Versl. en Meded. Overijsselsch Regt en Gesch.,* 54ste stuk, pag. 7 e.v. Prof. Dr. A. W. Byvanck: De voorgeschiedenis van Nederland, pag 133, Pl. XIII, Afb. 26.

lijnen, punt-dellen eener- en steekgroef anderzijds). Deze horizontaal verloopende hals- en verticaal verloopende schouderversieringen zien we ook terug op de potbekers van Voorthuizen, Kootwijk en Bronneger [1]), alsmede ook op de volledige beker van Somersham (Cambridge Museum) [2]).

In verband met het heidepodsol-vraagstuk en de daarmede samenhangende mogelijkheid om de grafheuvels uit den steen- en bronstijd zonder meer van elkaar te scheiden op grond van hun verschillen in den onder die heuvels gelegen ouden moederbodem en als gevolg daarvan ook in de bouwstoffen dier tumuli zelf [3]) gaven de in elkaars onmiddellijke nabijheid gelegen grafmonumenten (afstand toppen ongeveer 40 M.), waarvan de eene, zooals we hebben gezien, uit schoon, geel zand (tum. I) en de andere uit plaggen en grauwig zand (tum. II) bestond, een goede aanleiding om hun ondergrond nog eens speciaal met elkaar te vergelijken. Daartoe werden uit beide, zoo dicht mogelijk bij het hart der heuvels, eenige grondmonsters genomen en pollenanalytisch onderzocht. Het resultaat was als volgt:

Ondergrond heuvel I:

De monsters bevatten zeer weinig pollen. Gevonden werden stuifmeelkorrels van Alnus, Betula, Tilia en Corylus. Bovendien sporen van varens en veenmos.

Ondergrond heuvel II:

Van twee der drie monsters kon een spectrum worden verkregen. Het eene leverde op 65 % Alnus, 17 % Betula, 3 % Pinus, 1 % Quercus, 13 % Tilia, 30 % Corylus, 86 % Ericaceae, 1 % Gramineae, 2 % Cyperaceae, 1 % Filices, 9 % Sphagnum, 1 spore van Polypodium vulgare en 3 % varia. Het andere 79 % Alnus, 10 % Betula, 10 % Tilia, 49 % Corylus, 136 % Ericaceae, 6 % Filices.

---

[1]) Zie pag. 24 noot [2]) en [4]). Vergelijk ook Dr. F. C. Bursch: *Die Becherkultur in den Niederlanden. Oudheidkundige Mededeelingen uit 's Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.* Nieuwe Reeks XIV 1/2, Abb. 74: 3.

[2]) Zie pag. 25 noot [4]), Pl. XII.

[3]) Zie o.a.:

Prof. Dr. A. E. van Giffen: *De tijd van vorming van heidepodsolprofielen aan de hand van archaeologische waarnemingen. „Besprekingen over het Heidepodsolprofiel",* inleidingen, gehouden in de tiende wetenschappelijke bijeenkomst der Sectie Nederland van de Internationale Bodemkundige Vereeniging te Utrecht op 18 en 19 April 1941. Groningen 1942.

Idem: Naschrift. *Nieuwe Drentsche Volksalmanak,* 60e jaar, 1942, pag. 113 e.v.

Mr. F. Florschütz: *Resultaten van microbotanisch onderzoek van het complex loodzand-oerzand en van daaronder en daarboven gelegen afzettingen. „Besprekingen over het Heidepodsolprofiel",* inleidingen enz. zie boven.

Prof. Dr. C. de Vries: *Beschouwingen en gegevens over het heidepodsolprofiel.* Tijdschrift van het Ned. Aardr. Genootschap, dl. LIX, afl. 3, pag. 297 e.v.

Bovendien werd nog één monster, bestaande uit een drietal aaneensluitende doosjes, genomen van den ondergrond plus een gedeelte van de plaggenkern van heuvel II. Dit monster bevatte van onderen naar boven geel, geel-grijs, licht-grijs, donker-grijs, zwart-grijs, donker-grijs, licht-grijs, donker-grijs en licht-grijs zand. Blijkbaar mogen we in deze opeenvolging het loodzand en de humus van een tweetal heideplaggen zien en het loodzand van een derde.

Uit onderstaande tabel zijn de spectra samengevat:

Monster	Aln. %	Bet. %	Pic. %	Pin. %	Querc. %	Sal. %	Til. %	Ulm. %	Cor. %	Eric. %
A	72	6	—	—	2	—	19	1	88	299
B	76	5	1	1	3	1	12	1	81	148
C	81	9	—	—	2	—	9	—	69	71
D	81	8	—	1	2	—	7	1	57	69
E	73	15	—	3	—	—	9	—	63	101
F	87	6	—	1	3	—	4	1	74	99
G	77	8	—	—	2	—	13	—	52	59

A: licht-grijs, B: licht-grijs, C: donker-grijs, D: licht-grijs, E: zwart-grijs, F: licht-grijs, G: geel-grijs.

A is de bovenste cM. van het bovenste, G is de middelste cM. van het onderste doosje [1]).

Op grond van de dateeringsmogelijkheden, welke de vondsten uit het hoofdgraf en de gedegenereerde steenkist (tum. II) na vergelijking met die van elders uit ons land en uit Engeland ons bieden, meenen we dezen tumulus te moeten plaatsen in den vroegen bronstijd. We hebben boven reeds gezien, dat we in verband met de geaardheid van den ondergrond en van de bouwstoffen van dezen heuvel tot dezelfde conclusie zijn gekomen [2]).

Een vergelijking van den polleninhoud van den ondergrond van den steen- en dezen vroegen bronstijdheuvel toonde aan, dat Ericaceaën-korrels in den tweeden tumulus in vrij hooge percentages aanwezig bleken te zijn, terwijl deze in den eersten geheel ontbraken. Hieruit kan worden afgeleid, dat de heidevelden zich in den vroegen bronstijd (ter plaatse) reeds hadden uitgebreid. Zoodoende accentueert dit verschijnsel nogmaals het verschil in de geaardheid van den ondergrond alsmede in de bouwstoffen van de steen- en bronstijdheuvels, d.w.z. schoon, geel zand tegenover heideplaggen.

Even ten oosten van heuvel I en II lag in den rand van een dennenbosch,

---

[1]) Deze gegevens danken wij aan den heer mr. F. Florschütz.

[2]) Zie pag. 18.

kadastraal bekend gemeente Denekamp, Sectie C, Nr. 3293, een derde heuvel (III) (Afb. 1: b en c). Een proefgrep door het midden tot even in den maagdelijken bodem toonde aan, dat de heuvel volledig was gestoord door jongere ingravingen. Er kon nog worden vastgesteld, dat hij bestond uit schoon, geel zand en was gelegen op een nog niet gepodsoleerden ondergrond. Dientengevolge hoorde hij thuis in den jongeren steentijd.

Korte samenvatting

Tumulus I

Deze heuvel bestond uit een dak- en een vloerheuvel, gescheiden door een koepelvormigen, grijs gekleurden band. Hij was opgetast uit schoon, geel zand en aangelegd op een nog niet gepodsoleerden ondergrond.

De vloerheuvel had een doorsnede van ongeveer 14 M. en een hoogte van 0.90 M. Het hierbij behoorende, door jongere ingravingen geheel verstoorde graf was omgeven door een zevental steenen, waaromheen concentrisch weer een grep liep.

Aan den voet van den dakheuvel, welke een doorsnede had van ongeveer 20 M. en een hoogte van 0.70 M. en meer was gelegen op het zuidelijk deel van den primairen aanleg, lag in en onder het oerzand van de heideoppervlakte een zij het ook onvolkomen steenkrans, waarin zich de kenmerken van de massale graven, de hunebedden, openbaren. Het graf van dezen dakheuvel was eveneens door jongere ingravingen geheel gestoord.

Te oordeelen naar hun structuur en den ondergrond hoorden deze beide heuvels of heuveldeelen thuis in het neo- of aeneolithicum, den jongeren steentijd of kopertijd.

Heuvel II

Deze heuvel was aangelegd op een reeds gepodsoleerden ondergrond.

In het midden lag het afgerond-rechthoekige hoofdgraf, onmiddellijk omgeven door een grep. Hoewel we hierin geen enkel paalgat hebben aangetroffen, willen we toch met de mogelijkheid rekening houden, dat we hier te maken hebben met een standgrep en dat zij zoodoende naar analogie van de structuren bij andere heuvels elders het laatste spoor vormde van een langgerekt-bijenkorfvormigen houten binnenbouw. Maar zekerheid daaromtrent hebben we niet gekregen.

Rondom dit graf en met dit graf als middelpunt was een tweede grep gegraven. Ongeveer in het midden hiervan was men begonnen met de optasting van de plaggen, zoodat de heuvel bestond uit een plaggen-kerngedeelte verhoogd en uitgebreid met zand.

Onmiddellijk aan den binnenkant van de grep, tangentiaal, lagen nog een tweetal graven. Het eene bestond uit een gave steenkist, welke direct is af te leiden van de hunebeddencultuur en daarvan een derivaat vormt, het andere uit een geheel gedegenereerde steenzetting van gelijken aard.

We hebben hier te maken met een drietal gelijktijdige bijzettingen, wellicht een familiegraf.

In het hoofdgraf lagen scherven van een beker met een S-vormig profiel en zonaire lijnversieringen in vischgraatpatroon.

In de steenkist waren geen grafgiften aanwezig.

In de gedegenereerde steenzetting lagen scherven van een versierde beker, behoorende tot de potbekerachtige vormen zonder afzonderlijken hals.

Op grond van de vondsten, van de heuvelstructuur en van den aard van den ondergrond meenen we dezen heuvel te mogen plaatsen in den vroegen bronstijd.